

Η ελληνική γλώσσα και το λεξιλόγιό της στον 21ο αιώνα

Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Εισαγωγή

Την πρόσκληση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου να συμμετάσχω στην ειδική έκδοση-αφιέρωμα του περιοδικού *Μέντορας* στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Έτους Γλωσσών 2001 επιθυμώ να την αξιοποιήσω με κείμενο που, χωρίς να είναι εξαιρετικά τεχνικό, πρέπει να αναδεικνύει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Νέας Ελληνικής (στο εξής ΝΕ) σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, αλλά και να καταδεικνύει την ισχυροποιούμενη θέση της στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι.

Αυτά θα προσπαθήσω να εκθέσω στη συνέχεια με αναφορά σε πολλές από τις προτεινόμενες θεματικές ενότητες, που άπτονται όμως πάντα του λεξιλογίου και ειδικότερα του πιο σημαντικού του τμήματος, που αφορά δύο ιδιαίτερα παραγωγικούς τρόπους ανανέωσής του, την παραγωγή και τη σύνθεση. Θα παρουσιάσω πρώτα ορισμένα χαρακτηριστικά της ΝΕ που της δίνουν ιδιάζουσα θέση μεταξύ των άλλων ευρωπαϊκών γλωσσών και στη συνέχεια θα αναφερθώ στις προοπτικές της, με στόχο να συμβάλω στην προώθηση της γλώσσας μας.

1. Χαρακτηριστικά της Νέας Ελληνικής

Θα αναφερθώ σε πέντε χαρακτηριστικά της ΝΕ που η συμπλοκή τους δίνει στη ΝΕ μια ιδιαίτερη θέση στο πλαίσιο μιας πολύγλωσσης και πολυπολιτισμικής Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1.1. Η γλώσσα με την πιο μακρά ιστορία

Αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι για το σύνολο των ευρωπαϊκών γλωσσών (με εξαίρεση την Ιταλική) τα πρώτα γραπτά μνημεία ανέρχονται μόλις στους

πρώτους αιώνες μετά Χριστόν, η Ελληνική διαθέτει γραπτά μνημεία ήδη στο δεύτερο μισό της 2ης χιλιετίας π.Χ.

Όπως είναι γνωστό, η Ελληνική αποτέλεσε το γλωσσικό όργανο σημαντικών έργων για την πορεία της ανθρωπότητας σε δύο κορυφαίες στιγμές, στη λογοτεχνία¹, τη φιλοσοφία και άλλες επιστήμες κατά την αρχαιότητα, και στην ψυχοπνευματική διάσταση τον 1ο αι. μ.Χ. Το γεγονός αυτό της έχει προσδώσει αναμφίβολα ένα γόητρο που εξακολουθεί έως τις μέρες μας να είναι ιδιαίτερα ισχυρό². Σε γλωσσολογικό επίπεδο η γνώση της Ελληνικής κρίνεται απαραίτητη για τη σπουδή μεγάλου αριθμού γλωσσών, αφενός γιατί παρέχει ελλείποντες κρίκους από την ιστορική εξέλιξη, αφετέρου γιατί μετέχει στη διαμόρφωση του λεξιλογίου πολλών γλωσσών.

1.2. Γλώσσα με υψηλό βαθμό διατήρησης παλαιών στοιχείων

Είναι γνωστό ότι οι γλώσσες εξελίσσονται, γιατί μεταβάλλονται οι κοινωνίες που τις χρησιμοποιούν. Έτσι λοιπόν είναι αυτονόητο ότι και η Ελληνική παρακολουθώντας τις εξωγλωσσικές εξελίξεις παρουσιάζει μεταβολές σε όλα τα επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης. Η συντηρητικότητα που εμφανίζει η Ελληνική στο λεξιλόγιο τονίστηκε ήδη από το Χατζιδάκι (1905: 387), ο οποίος, παίρνοντας αφορμή από το μεγάλο όγκο των αρχαϊσμών που απαντούν στις νεοελληνικές διαλέκτους, παρατηρεί: «επ' αληθείας περί ελαχίστων μόνον λέξεων της γλώσσης δύναται τις να είπη ότι όντως απώλοντο». Πβ. και Andriotis (1974: 7), ο οποίος χαρακτηρίζει την παραπάνω διατύπωση του Χατζιδάκι ως υπερβολικά διατυπωμένη αλλά πραγματική.

Αν επικεντρώσουμε την προσοχή μας στο μορφολογικό επίπεδο και ιδιαίτερα στο σχηματισμό των λέξεων (παραγωγή και σύνθεση), θα διαπιστώσουμε ότι η ΝΕ διατηρεί ένα πολύ μεγάλο τμήμα των κανόνων που ίσχυαν στην Αρχαία Ελληνική (στο εξής ΑΕ)³. Π.χ. κατασκευή ουσιαστικών του δρώντος προσώπου με εφαρμογή του επιθήματος *-της/-τής* σε ρηματική βάση, λ.χ. *θύτης, λυτρωτής*, ΝΕ *λύτης, καταναλωτής*, κατασκευή ουσιαστικών της ενέργειας με εφαρμογή του επιθήματος *-σις* για την ΑΕ και *-ση* για τη ΝΕ πάνω σε ρηματική βάση, λ.χ. ΑΕ *δράσις, φύλαξις*, ΝΕ *ελληνοποίηση*, κατασκευή ουσιαστικών τύπου με εφαρμογή του επιθήματος *-είον* για τη ΑΕ και *-είο* για τη ΝΕ σε ρηματική βάση, λ.χ. ΑΕ *όρυχεϊον*, ΝΕ *κυβερνείο*, κατασκευή εθνικών ουσιαστικών τύπου με την εφαρμογή του επιθήματος *-ία* σε ονοματική βάση, λ.χ.

1. Η Ελληνική χρησίμευσε ως πρότυπο στη λογοτεχνία και για το λόγο αυτό της αποδόθηκε στις αρχές του 19ου αι. ο χαρακτηρισμός *κλασική*.

2. Πβ. τη χρήση αρχαιοελληνικών στοιχείων στη διεθνή επιστημονική ορολογία.

3. Δεν κάνουμε διάκριση ανάμεσα σε ΝΕ και Μεσαιωνική Ελληνική.

ΑΕ *Μακεδονία*, *Λυδία*, ΝΕ *Ελβετία*, *Ρωσία*, κατασκευή ουσιαστικών ιδιότητας με την εφαρμογή του επιθήματος *-ότης* για την ΑΕ και *-ότητα* για τη ΝΕ πάνω σε επίθετο, λ.χ. ΑΕ *άβρότης*, ΝΕ *πλαστικότητα*, κατασκευή ρηματικών επιθέτων με τα επιθήματα *-τικός* και *-τός*, λ.χ. ΑΕ *βοηθητικός*, *λυτός*, ΝΕ *πειραχτικός*, *ακουμπιστός*, κατασκευή μετονοματικών επιθέτων με τα επιθήματα *-ικός*, *-ινός*, *-ειος*, λ.χ. ΑΕ *βαρβαρικός*, *έαρινός*, *έπικούρειος*, ΝΕ *αλκαλικός*, *καλοκαιρινός*, *καβάφειος*, κατασκευή ρημάτων με εφαρμογή πρόθεσης πάνω σε ρήμα, λ.χ. ΑΕ *κατασπαράσσω*, *προλέγω*, ΝΕ *καταχειροκροτώ*, *προλειαίνω*.

Διατηρούνται ακόμη όχι μόνο οι κανόνες σχηματισμού λέξεων, αλλά και οι ίδιοι τύποι προθημάτων ή επιθημάτων, π.χ. *-της/-τής* για την κατασκευή ουσιαστικών του δρώντος προσώπου, όπως είδαμε. Διατηρείται ακόμη, και είναι πολύ παραγωγικό, το στερητικό *ἀ-* με τον αλλομορφικό τύπο *άν-*, π.χ. ΑΕ *άγνωστος*, *άτεκνος*, *άδακρυς*, *άνώμαλος*, ΝΕ *αξέχαστος*, *ανήθικος*, *ανήμπορος* (βλ. και 1.5).

Όσον αφορά τη σύνθεση, οι περισσότεροι κανόνες σχηματισμού διατηρούνται ίδιοι: λ.χ. οι κανόνες για τη δημιουργία παρατακτικών σύνθετων ουσιαστικών, π.χ. ΑΕ *τραγάλαφος*, ΝΕ *γυναικόπαιδα*, *αγγουρονομάτα*, *μαχαίροπύρρινα*, προσδιοριστικών σύνθετων ουσιαστικών, π.χ. ΑΕ *αγριόχοιρος*, ΝΕ *ανεμόμυλος*, αντικειμενικών σύνθετων ουσιαστικών, π.χ. ΑΕ *στρατηγός*, ΝΕ *χαρτοπαίχτης*, κτητικών συνθέτων, π.χ. ΑΕ *αργυρότοξος*, ΝΕ *γαλανομάτης*. Διατηρείται ακόμη το συνθετικό φωνήεν⁴ *-ο-*, π.χ. ΑΕ *θαλασσοκράτωρ*, *νυκτοφύλαξ*, ΝΕ *θαλασσόλυκος*, *μερόνυχτο*, *πετροπόλεμος*, *στραβοπατώ*, καθώς και η σειρά των συνθετικών, λ.χ. προσδιορίζον+προσδιοριζόμενο π.χ. ΑΕ *πατροκασίγητος*, *πρωταγωνιστής*, ΝΕ *ποντικοπαγίδα*, *τυφλοπόντικας*.

Ακόμη το φαινόμενο της αποκοπής συμβαίνει στο σημείο του αρμού των στοιχείων στην ΑΕ αλλά και στη ΝΕ, π.χ. ΑΕ *ἀμφορεὺς* < *ἀμφορεῦς*, *κελαινεφής* < **κελαινονεφής*, *μελανθής* < **μελανανθής*, ΝΕ *ανεβοκατεβαίνω* < **ανεβαινοκατεβαίνω*, *περιβαντολογικός* < *περιβαλλοντολογικός*, *αποστρατικοποιώ* < *αποστρατιωτικοποιώ*.

1.3. Γλώσσα με πολλές δυνατότητες ανανέωσης

Είναι γνωστό ότι οι γλώσσες διαθέτουν μηχανισμούς με τους οποίους σχηματίζουν νέες λεξικές μονάδες, για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις κατνομομασίες που απαιτούνται ύστερα από μια ανακάλυψη, εφεύρεση κτλ. Η

4. Βέβαια η ΝΕ γενίκευσε τη χρήση του *-ο-* ως συνθετικού φωνήεντος, ενώ η ΑΕ παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία φωνηέντων στο σημείο του αρμού των δύο συνθετικών (βλ. και Ραυτοπούλου 1999 και Ράλλη & Ραυτοπούλου 1999).

NE συγκριτικά με άλλες γλώσσες εμφανίζει σχετικά μεγάλη δυνατότητα δημιουργίας παράγωγων λέξεων και ποικιλίας συνθέτων, που της επιτρέπουν να κάνει λεπτές σημασιολογικές διακρίσεις και να εκφράζει σημασιολογικές αποχρώσεις που δε διαθέτουν πολλές γλώσσες⁵.

Η ΝΕ, σε αντίθεση με άλλες γλώσσες, διαθέτει ένα επίθημα για τη δημιουργία χρονικών επιθέτων που υποδηλώνουν τις πρωτοτυπικές ή στερεοτυπικές ιδιότητες που αποδίδουν οι Νεοέλληνες στο χρονικό διάστημα στο οποίο παραπέμπει το ουσιαστικό που αποτελεί τη βάση των επιθέτων αυτών, π.χ. *βράδυ* → *βραδιάτικος* (πβ. *βραδιάτικη βίζιτα* σε αντιδιαστολή προς το *βραδινό δελτίο ειδήσεων*), *πρωταπριλιά* → *πρωταπριλιάτικος* (πβ. *πρωταπριλιάτικο ψέμα* σε αντιδιαστολή προς το *απριλιανή δικτατορία*). Οι ιδιότητες αυτές του επιθέτου με το επίθημα *-ιάτικος* κληροδοτούνται και στο παράγωγο χρονικό επίρρημα, πβ. ενώ μπορώ να πω *πασχαλιάτικα σκότωσε τη γυναίκα του*, δεν μπορώ να πω **πασχαλιάτικα σουβλίσαμε το αρνί*, γιατί η χρήση ενός χρονικού επιρρήματος σε *-ιάτικα* απαιτεί τη διάψευση των προσδοκιών όσον αφορά τις πολιτισμικές γνώσεις και δοξασίες που έχει ο ομιλητής για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Η ΝΕ, σε αντίθεση με άλλες γλώσσες, διαθέτει ένα επίθημα για τη δημιουργία ουσιαστικών που δηλώνουν δυσάρεστη μυρωδιά, π.χ. *ψαρίλα*, *τραγίλα*, *τσιγαρίλα*. Τα ουσιαστικά αυτά κατασκευάζονται πάνω σε ουσιαστικά που αναφέρονται σε αντικείμενα, ιδιότητες του εξωγλωσσικού κόσμου των οποίων ιδιάζον χαρακτηριστικό αποτελεί η μυρωδιά στη δυσάρεστη όμως πλευρά της. Λ.χ. λέμε ότι το *φρέσκο ψάρι μυρίζει ιώδιο*, *θάλασσα*, αλλά το *μπαγιάτικο μυρίζει ψαρίλα*.

Η ΝΕ, σε αντίθεση με άλλες γλώσσες, διαθέτει ένα επίθημα για τη δημιουργία επιθέτων που υποδηλώνουν τις στερεοτυπικές αντιλήψεις των Νεοελλήνων, πβ. *αγορίστικο μαλλί* για εκπρόσωπο του γυναικείου φύλου, *μωρουδίστικα ρούχα* που φοράει άτομο μεγάλης ηλικίας (ενώ το μωρό φοράει *μωρουδιακά*), *νομικίστικα επιχειρήματα*, που μειώνουν το νομικό ο οποίος τα χρησιμοποιεί, σε αντίθεση με τα *νομικά επιχειρήματα*, *οικονομικίστικα μέτρα*, που αποτελεί αντιπολιτευτικό χαρακτηρισμό των *οικονομικών μέτρων*.

Η ΝΕ, σε αντίθεση με άλλες γλώσσες, διαθέτει ένα επίθημα για τη δημιουργία επιθέτων που δηλώνουν σημασιολογική απόχρωση. Τα επίθετα αυτά σχηματίζονται πάνω σε βάση ουσιαστικό που παραπέμπει σε αντικείμενο του εξωγλωσσικού κόσμου του οποίου το χρώμα αποτελεί ιδιάζον χαρακτηριστικό, π.χ.

5. Βέβαια άλλες γλώσσες διαθέτουν γλωσσικά στοιχεία και κάνουν σημασιολογικές διακρίσεις που δεν κάνει η ΝΕ, γιατί κάθε γλώσσα έχει τις ιδιαιτερότητές της, αλλά και όλες μαζί επιδεικνύουν μια ενότητα, που απορρέει από την ανθρώπινη νόηση.

πορτοκάλι → πορτοκαλί, κυπαρίσσι → κυπαρισσί, ουρανός → ουρανί κτλ.

Ακόμη η ΝΕ, πέρα από τους συστηματικούς τρόπους δημιουργίας παραγών και συνθέτων που κληρονόμησε από την ΑΕ, διαθέτει και άλλες δυνατότητες, όπως λ.χ. σύνθετα ρήματα με αξιολογική σημασία, π.χ. *καλοτρώγω*, *κουτσοπίνω*, *σιγοτραγουδώ*, *κρυφογελάω*, παρατακτικά σύνθετα, π.χ. *γαλαξοπράσινος*, *στενόμακρος*, *ανεβοκατεβαίνω*, *πηγαινοέρχομαι*, προσδιοριστικά σύνθετα με α' συνθετικό ουσιαστικό και β' ρηματικό ουσιαστικό, π.χ. *αγραναύπαση*, *βαμβakoκαλλιέργεια*, καθώς και αντικειμενικά σύνθετα ρήματα, π.χ. *φυλλομετρώ*, *αγγελοθωρώ*, *πετσοκόβω*, *λογοφέρνω*.

Με περίπου εκατόν πενήντα επιθήματα, με απειριορίστο αριθμό λεξικών μορφημάτων, καθώς και με κανόνες σχηματισμού λέξεων σε σχετικά μικρό αριθμό η ΝΕ διαθέτει ανεξάντλητες πηγές λεξικής δημιουργίας.

1.4. Γλώσσα με αφομοιωτικές ικανότητες

Είναι γνωστό ότι η Ελλάδα, ιδίως λόγω της γεωγραφικής θέσης της, στάθηκε σταυροδρόμι λαών και πολιτισμών. Και ενώ πολλοί γειτονικοί λαοί και πολιτισμοί δεν υπάρχουν πια παρά μόνο ως αναμνήσεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς τόπους, η ελληνική γλώσσα και ο πολιτισμός όχι μόνο έδειξαν ιδιαίτερες αφομοιωτικές ικανότητες αλλά επηρέασαν γλωσσικά και πολιτιστικά όλους τους γειτονικούς λαούς.

Ήταν φυσικό ο γλωσσικός δανεισμός, ως παγκλωσσικό και παγχρονικό φαινόμενο, να λειτουργήσει και στην Ελληνική καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της. Η Ελληνική όμως ως δανειολήπτρια πήρε τόσα στοιχεία όσα χρειαζόταν και όσα μπορούσε να αφομοιώσει, όπως αποδεικνύει η ιστορία. Βέβαια ο δανεισμός, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο έντονος, όπως στην ελληνιστική εποχή, αποτέλεσε ισχυρό μοχλό της γλωσσικής μεταβολής, η οποία όμως οφείλεται σε εξωγλωσσικά αίτια, δηλαδή κοινωνιοπολιτιστικής τάξης⁶, και εν πάση περιπτώσει δε μετέβαλε τη γενετική δομή της. Εξάλλου τα στοιχεία που δανείστηκε η Ελληνική στην πλειονότητά τους τα αφομοίωσε στο φωνολογικό και μορφολογικό σύστημά της, π.χ. *κάστρο*, *σπίτι*, *πιάτο*, *μοντέλα*⁷, *λεζάντα*, *τσιπάκι*, και τα χρησιμοποιεί ως στοιχεία που μετέχουν ενεργά

6. Για το λόγο αυτό υπάρχουν δάνεια που δεν προσαρμόζονται στο φωνολογικό και μορφολογικό σύστημα των γλωσσών, π.χ. *κούφα*, *λαμπατέρ*, (*γούνα*) *ρενάρ*.

7. Πρόκειται για νεολογικό τύπο του *μοντέλο*, το οποίο παρουσιάζει δύο μειονεκτήματα έναντι του νεολογικού τύπου: αφενός, ενώ παραπέμπει σε έμπυχο, εμφανίζει ένα μόνο τύπο και για τα δύο γένη και αφετέρου παρουσιάζει ασυμφωνία ανάμεσα στο φυσικό γένος (συνήθως θηλυκό) και στο γραμματικό γένος (ουδέτερο), δηλαδή αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα που διέπει την προσαρμογή ως προς το γένος των έμπυχων δανείων (βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1990: 160-161).

στο σχηματισμό παραγώγων και συνθέτων, π.χ. *ελιτίστικος, κομπιουτεράκι - κρουαζιερόπλοιο, λουτροκαμπινές, ταξίμετρο*. Βέβαια αυτό δε σημαίνει ότι τα στοιχεία ισοπεδώνονται ως προς την καταγωγή τους, αφού από τη μια μεριά διαπιστώνουμε διαισθήσεις των ομιλητών ως προς τη δάνεια ή μη καταγωγή των στοιχείων⁸ και από την άλλη και η ίδια η γλώσσα μεταχειρίζεται πολλές φορές διαφορετικά⁹ τα στοιχεία που προκύπτουν από άμεσο δανεισμό¹⁰.

Όσον αφορά την επίδραση στους γειτονικούς λαούς, η Ελληνική άσκησε πρώτα πρώτα μεγάλη επίδραση στη Λατινική, το μέγεθος της οποίας θεωρώ ότι ακόμη δεν έχει πλήρως αναδειχτεί. Στη συνέχεια, μέσω της Λατινικής, επηρέασε τις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες¹¹. Αυτή η επίδραση δεν αποτελεί μόνο στοιχείο με ιστορική αξία, παρά συνιστά ζωντανό χαρακτηριστικό όλων των σύγχρονων ευρωπαϊκών γλωσσών, στο βαθμό που η επιστημονική ορολογία πλάθεται με βάση ΑΕ κανόνες παραγωγής και σύνθεσης αλλά και μορφήματα ΑΕ αρχής – εδώ ανήκουν οι επιστημονικοί διεθνισμοί όπως λ.χ. *αντιβιοτικό, αστροναύτης, ελικόπτερο, κυβερνητική, μετεωρολογία, τεχνολογία*. Η επίδραση¹² όμως δεν περιορίζεται μόνο στα ειδικά λεξιλόγια, αφού και το γενικό λεξιλόγιο πολλών ευρωπαϊκών γλωσσών περιλαμβάνει μορφήματα αυτού του είδους, λ.χ. *σύστημα, δίπλωμα, τηλέφωνο, φωτογραφία, αφροдисιακό* κτλ.

1.5. Γλώσσα όχι δύσκολη στην εκμάθηση

Αν και το μήκος των λέξεων της ΝΕ αποτελεί αναμφίβολα πηγή προβλημάτων για τους διδασκόμενους των οποίων η πρώτη γλώσσα περιέχει λέξεις με μικρότερο αριθμό συλλαβών κατά μέσο όρο, η ΝΕ γενικά δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες στην αποκωδικοποίηση. Αν μάλιστα η διδασκαλία δώσει ιδιαίτερο βάρος στην ανάλυση και ερμηνεία των μορφολογικά μη απλών λεξικών μονάδων, πολλές από τις λέξεις μεγάλου μήκους της ΝΕ θα αποκτήσουν σημασιολογική διαφάνεια.

8. Βέβαια πρόκειται για διαισθήσεις και όχι για αποδείξεις.

9. Π.χ. παρατηρείται μια τάση τα άμεσα δάνεια να μη συνάπτονται με λόγια στοιχεία, πβ. *ταξιτζής*.

10. Ο άμεσος δανεισμός αναφέρεται στα στοιχεία ξένης αρχής που δανείζεται μια γλώσσα, π.χ. *ασανσέρ, τουαλέτα*, και αντιπαραβάλλεται προς τον έμμεσο δανεισμό, π.χ. *τηλέφωνο, ουρανοξύστης*. Για περισσότερα βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1994.

11. Αν και υπάρχει το στερεότυπο ότι η Ελληνική είναι δύσκολη, «ακαταλαβίστικη» γλώσσα, πβ. *it's greek to me, c'est du grec pour moi*, κάτι αντίστοιχο δηλαδή προς το ΝΕ *είναι κινέζικα για μένα*.

12. Η επίδραση αυτή δεν περιορίζεται μόνο στις ρομανικές, αλλά διαπιστώνεται και στις αγγλοσαξονικές, λ.χ. στην Αγγλική, της οποίας το λεξιλόγιο είναι κατά 65-75% ρομανικής προέλευσης, αλλά και στις σλαβικές κυρίως μέσω της Ελληνικής των χριστιανικών κειμένων.

Ακόμη, αν ο διδάσκων εκμεταλλευτεί το γεγονός ότι οι διδασκόμενοι ήδη γνωρίζουν πολλά μορφήματα και λέξεις της Ελληνικής, επειδή υπάρχουν με παρόμοια μορφή και σημασία στη μητρική τους γλώσσα, π.χ. *αστροναύτης*, *αντιβιοτικό*, θα διευκολυνθεί ακόμη περισσότερο η απομνημόνευση μονάδων του λεξιλογίου της ΝΕ¹³.

Επίσης, παρά τις αναντιστοιχίες ανάμεσα στις γλώσσες, είναι δυνατό να διατυπωθούν αντιστοιχίες όσον αφορά τόσο τα δομικά σχήματα και τους κανόνες σχηματισμού λέξεων όσο και τα συγκεκριμένα μορφήματα που μετέχουν στο σχηματισμό μη απλών λεξικών μονάδων, π.χ. όπως *μήλ(ο)* → *μηλ-ιά* έτσι και *romme* → *romm-ier*, όπως *κοινωνιο-λογία* έτσι και *socio-logie*, όπως *λευκή σημαία* (επίθετο+ουσιαστικό) έτσι και *drapeau blanc* (ουσ.+επίθετο), όπως *κρέμα ημέρας* (ουσ.+ουσ. σε γενική) έτσι και *crème de jour* (ουσ.+πρόθεση de +ουσ.).

Τέλος, με δεδομένο το χαρακτηριστικό της διατήρησης που αναφέρθηκε πιο πάνω (1.2), η διδασκαλία της ΝΕ θα διευκολυνθεί ιδιαίτερα, αν ο διδάσκων προβαίνει σε συστηματικούς συσχετισμούς ανάμεσα στην ΑΕ και στη ΝΕ στην περίπτωση που οι διδασκόμενοι κατέχουν την ΑΕ. Οι συσχετισμοί αυτοί αφορούν τόσο το επίπεδο των κανόνων του λεξιλογίου όσο και τα μορφήματα, σημαντικός αριθμός των οποίων διατηρεί, λόγω κληρονομιάς, επαναδανεισμού από την ΑΕ ή δανεισμού από μια ευρωπαϊκή γλώσσα, την ίδια ή παρόμοια μορφή και σημασία, π.χ. ΑΕ/ΝΕ *συκοφάντης*, *έρωτας*, *αλεξι-*, *νεκρο-*, *ναυτ-*, *νηο-*, *λευκ-*, *γεω-*, *γραφ-*, *αγωγ-*, *υδατ-*, *χειρ-*, *ευ-*, *δυσ-*, *εν-*, *εισ-*, *εκ-*, *συν-*, *προ-*, *δια-*, *κατα-*, *-ουργ(ός)*, *-ούχ(ος)*, *-ποι(ώ)*, *-ώνυμ(ο)*, *-κτόν(ος)*, *-ώδης*, *-της*, *-ικός*, *-ινός*. Η συσχέτιση μπορεί να αφορά και συστηματικούς τρόπους μεταβολής λ.χ. τα ΑΕ ουσιαστικά σε *-ότης* μεταπλάστηκαν στη ΝΕ σε *-ότητα*, π.χ. *λιτότης/λιτότητα*, *βραχύτης/βραχύτητα*, τα ΑΕ ουσιαστικά σε *-τηρ* μεταπλάστηκαν σε *-τήρα(ς)*, π.χ. *σωτήρ/σωτήρας*, τα σε *-εύς* σε *-έας/-ιάς*, π.χ. *γραφεύς/γγραφέας* - *γραφιάς*.

Αν ο διδάσκων αποκαλύψει τις κανονικότητες του ΝΕ λεξιλογίου, το όφελος των διδασκομένων θα είναι διπλό: από τη μια μεριά θα απομνημονεύσουν πιο εύκολα λεξικές μονάδες που θα είναι σχετικά μόνον αυθαίρετες –αφού συνδέονται ως προς τη μορφή και τη σημασία με άλλες που ήδη γνωρίζουν– και από την άλλη μεριά θα αποκωδικοποιήσουν καινούργιες γι' αυτούς μη απλές λεξικές μονάδες, εφόσον αποτελούνται από στοιχεία που τους είναι ήδη γνωστά.

13. Βέβαια δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε και τον κίνδυνο που κρύβουν οι ψευδόφιλες λέξεις, δηλαδή λέξεις με παρόμοια μορφή αλλά με διαφορετική σημασία, πράγμα που μπορεί να παρασύρει σε λάθος λόγω της ομοιότητας της μορφής, π.χ. *ανδρόγυνο* στη ΝΕ, *androgyn* στη Γαλλική, *androgino* στην Ιταλική.

2. Η θέση της Νέας Ελληνικής και οι προοπτικές της

Η ΝΕ μιλιέται ως μητρική γλώσσα από 8.000.000 περίπου ομιλητές μέσα στα γεωγραφικά όρια της σύγχρονης Ελλάδας και ως δεύτερη γλώσσα από περίπου άλλους 8.000.000 ομιλητές στο εξωτερικό, με κυριότερες εστίες στις ΗΠΑ, στην Αυστραλία, στον Καναδά και στη Γερμανία. Αν στους αριθμούς αυτούς προστεθούν οι ομιλητές της ΝΕ ως ξένης γλώσσας, ο αριθμός των ομιλητών της ΝΕ δεν είναι ευκαταφρόνητος. Μάλιστα πολλοί ομιλητές της ΝΕ ως ξένης ανήκουν σε μια σπάνια κατηγορία: είναι «ελληνολάτρες», δηλαδή είτε λάτρες του αρχαίου ελληνικού πνεύματος είτε λάτρες του ελληνικού τοπίου και του σύγχρονου τρόπου ζωής.

Διαπιστώνω δηλαδή ότι η ΝΕ, αν και δικαίως κατατάσσεται στις «ασθενείς», δηλαδή στις λιγότερο ομιλούμενες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και στις γλώσσες με μειωμένη ζήτηση για εκμάθηση και χρήση, ωστόσο αφενός διακρίνεται από τις ομόλογές της γλώσσες ως προς τις ισχυρές ιστορικές καταβολές της και αφετέρου βρίσκεται σε ανοδική πορεία διάδοσης μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ε. Στις ισχυρές καταβολές της οφείλεται, όπως είπαμε στο (1.1), η χρήση μορφωμάτων της Αρχαίας Ελληνικής στη διαμόρφωση της επιστημονικής ορολογίας ευρωπαϊκών γλωσσών ήδη από το 18ο αι. Για το λόγο αυτό και ο ISO προτρέπει τους επιστήμονες να σχηματίζουν όρους με βάση ΑΕ μορφήματα.

Αυτό αποτελεί έναν από τους λόγους για τους οποίους πρότεινα (1996β) η ΝΕ να θεσπιστεί ως υποχρεωτική δεύτερη ξένη γλώσσα, σε πρώτο στάδιο ως γλώσσα αποκωδικοποίησης. Το σκεπτικό ήταν το ακόλουθο: εφόσον οι γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανήκουν σε τρεις ομάδες της ινδοευρωπαϊκής οικογένειας¹⁴, την αγγλοσαξονική (κελτική), τη ρομανική και την ελληνική, κάθε Ευρωπαίος πολίτης οφείλει να γνωρίζει κατ' ελάχιστον μία γλώσσα από κάθε γλωσσική ομάδα. Έτσι, αν η μητρική γλώσσα του ανήκει στις ρομανικές, λ.χ. είναι η Γαλλική, οφείλει να μάθει μία Αγγλοσαξονική, λ.χ. Αγγλικά, αλλά και Ελληνικά (ΑΕ ή ΝΕ). Αν η μητρική γλώσσα του ανήκει στις αγγλοσαξονικές, λ.χ. είναι η Γερμανική, οφείλει κατά προτεραιότητα να μάθει μία ρομανική, π.χ. Γαλλικά, αλλά και Ελληνικά (ΑΕ ή ΝΕ). Θα μπορούσε μάλιστα σε πρώτο στάδιο να θεσπιστεί η εκμάθηση της πρώτης ξένης γλώσσας να είναι και για αποκωδικοποίηση αλλά και για κωδικοποίηση, ενώ της δεύτερης ξένης γλώσσας να είναι μόνο για αποκωδικοποίηση, πράγμα που απαιτεί λιγότερο χρόνο και μόχθο από την πλευρά των διδασκομένων.

14. Με εξαίρεση τη φιλανδική και τη βασκική.

Ποιες είναι λοιπόν οι προοπτικές της ΝΕ στο μέλλον; Για να απαντήσω στο ερώτημα αυτό, θα παρουσιάσω επιγραμματικά τους στόχους του Ευρωπαϊκού Έτους Γλωσσών 2001 και θα προτείνω επτά μέτρα με τα οποία θεωρώ ότι προωθείται η διάδοση και εκμάθηση της ΝΕ.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση εδώ και χρόνια αναπτύσσει ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων για την προώθηση της εκμάθησης των εθνικών και περιφερειακών γλωσσών των κρατών-μελών. Ωστόσο σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο θέσπισε το 2001 ως Ευρωπαϊκό Έτος Γλωσσών, με στόχο την ανάδειξη των πρωτοβουλιών αυτών και ειδικότερα τον εορτασμό της γλωσσικής πολυμορφίας της Ευρώπης και την προώθηση της γλωσσομάθειας μέσω ενημερωτικών και άλλου τύπου εκδηλώσεων. Περισσότερα βλ. www.eurolang2001.org

Μέτρα που κατά τη γνώμη μου υπηρετούν τους στόχους αυτούς προς όφελος της ΝΕ, πολλά από τα οποία ήδη έχουν δρομολογηθεί, είναι τα ακόλουθα:

Διατήρηση πάσης θυσίας των εστιών εκμάθησης της ΝΕ στο εξωτερικό. Αυτό σημαίνει εξασφάλιση του κατάλληλου διδακτικού προσωπικού, χορήγηση υποτροφιών στους αλλοδαπούς διδάσκοντες και φοιτητές για μεταπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα και για επιμορφωτικά σεμινάρια που θα οργανώνονται από τις Φιλοσοφικές Σχολές των ελληνικών πανεπιστημίων, καθώς και εφοδιασμός των βιβλιοθηκών και σπουδαστηρίων με τα κατάλληλα βιβλία και όργανα¹⁵. Ειδικότερα όσον αφορά το διδακτικό προσωπικό, η Ελλάδα διαθέτει πλέον εξειδικευμένο διδακτικό προσωπικό, και εννοώ τους κατόχους μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών ή διδακτορικού διπλώματος με εξειδίκευση στη διδασκαλία της ΝΕ ως ξένης γλώσσας¹⁶.

Δημιουργία νέων εστιών εκμάθησης της ΝΕ στο εξωτερικό. Με μια δυναμική πολιτική η Ελλάδα πρέπει να κάνει το άνοιγμα αυτό αρχίζοντας από πανεπιστημιακές σχολές ανθρωπιστικών σπουδών. Το μεγαλύτερο εμπόδιο, που είναι το οικονομικό, μπορεί να παραμεριστεί με μια σειρά μέτρων, όπως λ.χ. ανάθεση συγκεκριμένων θέσεων σε μαικήνες, εξασφάλιση διδακτικού προσωπικού μέσω του θεσμού των ανταλλαγών, θέσπιση της υποχρεωτικής θητείας στο εξωτερικό για κάποιο διάστημα των Ελλήνων κατόχων μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών ή διδακτορικού διπλώματος στη διδασκαλία της ΝΕ με αντάλλαγμα λ.χ. το διορισμό στη Μέση Εκπαίδευση κτλ. Πρέπει να αξιοποιήσει η Ελλάδα την επιθυμία λ.χ. των Ολλανδών να μάθουν Ελληνικά (*Ευρωβαρόμετρο* 1997 από Προφίλη 2001: 128).

15. Πβ. το πρόγραμμα «Ιάσων», που λειτουργεί στο Α.Π.Θ. για τις παρευξείνιες περιοχές.

16. Οι περισσότεροι από αυτούς έχουν αποφοιτήσει από το ΠΜΣ (ΕΠΕΑΕΚ) του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Α.Π.Θ.

Δημιουργία των κατάλληλων εργαλείων. Αυτά συνοψίζονται σε τρία είδη:

α) Σύνταξη κατάλληλων λεξικών σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή, λ.χ. δίγλωσσων λεξικών από και προς τη ΝΕ με όλες τις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, ειδικού λεξικού για ξένους¹⁷ και ορθογραφικού λεξικού¹⁸, που θα ενοποιήσει την ορθογραφία της ΝΕ και θα την απλοποιήσει μέσα στο πλαίσιο του ισχύοντος ορθογραφικού συστήματος.

β) Συγγραφή εξειδικευμένων μεθόδων διδασκαλίας ανάλογα με την πρώτη γλώσσα των διδασκομένων, την ηλικία κτλ. σε έντυπη αλλά και σε ηλεκτρονική μορφή, σύμφωνα με το κοινό ευρωπαϊκό πλαίσιο για τις γλώσσες, που θέσπισε το Συμβούλιο της Ευρώπης.

γ) Συγγραφή άλλων βοηθημάτων σε έντυπη αλλά και σε ηλεκτρονική μορφή, όπως λ.χ. γλωσσικά παιχνίδια, μικρά θεματικά τεύχη με προσεγμένο λεξιλόγιο και γλωσσάρι στο τέλος.

Με δεδομένο ότι η εξ αποστάσεως και η διά βίου εκπαίδευση θα εδραιώσουν στο άμεσο μέλλον τη θέση τους στα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι επιτακτική η ανάγκη να υπάρχουν τα κατάλληλα εργαλεία για τη διδασκαλία της ΝΕ.

Μετάφραση της διεθνούς ορολογίας¹⁹. Είναι γνωστό ότι η γλώσσα στην οποία δε γίνεται μαζικά η έρευνα και η οποία δε θα μεταφράσει την ορολογία θα τεθεί στο περιθώριο με πολύ δυσοίωνες προοπτικές. Η ορολογία, κυρίως αγγλική, πρέπει να μεταφραστεί στη ΝΕ, πράγμα που ευτυχώς ήδη γίνεται εντός Ελλάδος²⁰, αλλά και εκτός, στις μονάδες ορολογίας των μεταφραστικών υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Βρυξέλλες και κυρίως στο Λουξεμβούργο, και ειδικότερα η μετάφραση στη ΝΕ των όρων που περιέχονται στο Eurodicautom. Χρειάζεται όμως δημιουργία επιτροπών ορολογίας για όλους τους κλάδους του επιστητού, εντατικοποίηση και συνεχής προσπάθεια για την απόδοση των όρων στη ΝΕ, λόγω της διαρκούς ανανέωσης της ορολογίας. Ακόμη οι Έλληνες επιστήμονες έχουν υποχρέωση να χρησιμοποιούν τη ΝΕ ως όργανο έκφρασης παράλληλα με μια «ισχυρή» γλώσσα.

17. Το έργο έχει ήδη ξεκινήσει στο Α.Π.Θ.

18. Ήδη το έργο αυτό έχει δρομολογηθεί με την πρωτοβουλία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου να αναθέσει σε τριμελή ομάδα καθηγητών του Α.Π.Θ. την εκπόνηση ορθογραφικού λεξικού που θα ενοποιεί τις αποκλίνουσες ορθογραφικές λεξικογραφικές προτάσεις και θα προτείνει ένα ενιαίο, μη αντιφατικό ορθογραφικό σύστημα στο πλαίσιο του ισχύοντος, που θεσπίστηκε από το Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Το έργο προβλέπεται να είναι έτοιμο το 2002.

19. Χρήσιμες θα ήταν επίσης και μεταφράσεις λογοτεχνικών και άλλου τύπου έργων, γιατί θα φώτιζαν περισσότερο τον ελληνικό πολιτισμό.

20. Πβ. το έργο της ΕΛΕΤΟ και ειδικότερα του Κ. Βαλεοντή.

Συμμετοχή στο διαδίκτυο. Αφού μεγάλο μέρος των πληροφοριών διαδίδεται πλέον μέσω του διαδικτύου με τάσεις αύξησης, η ΝΕ πρέπει να συμμετέχει δυναμικά στις λεωφόρους των πληροφοριών και να λύσει το πρόβλημα της αναγνώρισης των ελληνικών χαρακτήρων με τη βοήθεια των ειδικών στην πληροφορική. Έτσι θα ήταν περιττά τα greeklish.

Συμμετοχή σε προγράμματα. Θεωρούμε επιτακτική την ανάγκη για συμμετοχή και δυναμική παρουσία των Ελλήνων ειδικών και ιδιαίτερα των γλωσσολόγων σε όλα –αν είναι δυνατό– τα ευρωπαϊκά γλωσσικά προγράμματα, ιδίως εκείνα που σχετίζονται με την αυτόματη μετάφραση από και προς τη ΝΕ. Συχνά ενδεχόμενες πολιτικές, πολιτιστικές, γραφειοκρατικές ή άλλες αναστολές αποτρέπουν Έλληνες γλωσσολόγους να συμμετέχουν στα προγράμματα αυτά, με αποτέλεσμα η στάση αυτή να παραβλάπτει όχι μόνο την επιστήμη που υπηρετούμε, τους φοιτητές μας και το μέλλον τους, αλλά τελικά και την ίδια την ελληνική γλώσσα.

Εξαγωγή οπτικοακουστικών πολιτιστικών προϊόντων. Η ΝΕ μπορεί να προωθηθεί, μέσω ποικίλων πολιτιστικών εκδηλώσεων που έχουν ως όργανο έκφρασης τη ΝΕ, με το ραδιόφωνο, την τηλεόραση, τον κινηματογράφο και το θέατρο. Η προώθηση του ελληνικού τραγουδιού, θεατρικών παραστάσεων στην ελληνική αλλά και ελληνικών κινηματογραφικών και τηλεοπτικών ταινιών έξω από τα σύνορα της Ελλάδας συμβάλλει δραστικά στην προώθηση της ΝΕ.

Ωστόσο τα μέτρα αυτά θα αποδώσουν περισσότερο, αν υπάρξει συντονισμένη γλωσσική πολιτική για τη ΝΕ από την πλευρά της πολιτείας, όχι βέβαια μέσα σε πλαίσιο παρωχημένης γλωσσικής ηγεμονίας ή εθνικών παροξυσμών, που ενισχύουν τις εθνοκεντρικές ιδεολογικές στάσεις, αλλά διεκδικώντας τη θέση που της ανήκει στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

3. Επίλογος

Η γενικευμένη πολυγλωσσία των Ευρωπαίων πολιτών εγγυάται²¹, κατά την άποψή μου, τη διαφύλαξη του γλωσσικού πλουραλισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το θέμα των γλωσσών ήταν πάντα συνυφασμένο με την ιστορία και τις πολιτικές αποφάσεις. Δεν υπάρχει τίποτε μεταφυσικό ή εγγενές που να προορίζει μια γλώσσα για εθνική, επίσημη, λιγότερο ομιλούμενη ή μειονοτι-

21. Το 53% των πολιτών στην Ευρωπαϊκή Ένωση συνολικά γνωρίζει μια δεύτερη γλώσσα διαφορετική από τη μητρική του, σύμφωνα με στοιχεία που συνοδεύουν το Ευρωπαϊκό Έτος Γλωσσών 2001.

κή. Για να μη χρειαστεί να φωνάξουμε κάποτε για τη ΝΕ «αθάνατη!», όπως κάνουμε μπροστά από τη σορὸ σημαντικού προσώπου, πρέπει να εντατικοποιήσουμε τις ενέργειές μας. Επιχειρήματα του τύπου «διασώστε την αρχαιότερη γλώσσα της Ευρωπαϊκῆς Ένωσης» είναι μόνον γραφικά. Το ζήτημα της ελληνικῆς γλώσσας αφορά περισσότερο όλους εμάς. Ειδικότερα οι γλωσσολόγοι, ως αρμοδιότεροι, είναι σε θέση να βοηθήσουν αποτελεσματικά, ώστε η ΝΕ να κατακτήσει τη θέση που της αξίζει. Η πολιτεία από την πλευρά της πρέπει να προχωρήσει σε γλωσσικό σχεδιασμό δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση σε γλωσσικά προγράμματα, ώστε οι προσπάθειες να είναι συντονισμένες και αποτελεσματικές. Η διάδοση της ΝΕ είναι στα χέρια μας. Τέλος η διάδοση του νεοελληνικού πολιτισμού μέσω της ΝΕ θα βελτιώσει την ποιότητα ζωῆς και θα αυξήσει τον αλληλοσεβασμό και την ανεκτικότητα απέναντι σε άλλους πολιτισμούς, συμβάλλοντας στη μείωση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας²².

Είθε η πρωτοβουλία αυτή του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου να βοηθήσει προς την κατεύθυνση αυτή και να μην είναι απλώς ένα ευχολόγιο που θα νεκρώσει με την εκπνοή του Ευρωπαϊκού Έτους Γλωσσών 2001, στους στόχους του οποίου άλλωστε περιλαμβάνεται οι φετινές εκδηλώσεις να θέσουν τις βάσεις, που θα αξιοποιηθούν τα επόμενα χρόνια, για την πολυγλωσσία των Ευρωπαίων πολιτών.

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1983). La composition en grec moderne d'un point de vue diachronique. Στο *Lalies* 2: Παρίσι: PENS, 77-90.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1986). *Η νεολογία στην κοινή νεοελληνική*, Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολῆς Α.Π.Θ., Παράρτημα 65, Θεσσαλονίκη.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1993). Μια πρώτη προσέγγιση του επιθήματος -ιάτικος. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα - Πρακτικά της 14ης Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολῆς του Α.Π.Θ.* Θεσσαλονίκη, 238-257.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1994). *Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής - Άμεσα δάνεια από τη γαλλική και την αγγλοαμερικανική - Μορφολογική ανάλυση*. Θεσσαλονίκη.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1996α). Η διδασκαλία των μη απλών λεξικών μονάδων της νέας ελληνικής. Στο *Η Νέα Ελληνική ως ξένη γλώσσα. Προβλήματα διδασκαλίας*. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, 129-149.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1996β). Το λεξιλόγιο της νεοελληνικής και ο ευρωπαϊκός γλωσσικός πλουραλισμός. Στο *Η ελληνική γλώσσα στη διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών και Περιοδικό *Αντί*, 81-88.

22. Αυτό βέβαια ισχύει για την εκμάθηση κάθε γλώσσας.

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1996γ). Η νεοελληνική σύνθεση. Στο Γ. Κατσιμαλή και Φ. Καβουκόπουλος *Ζητήματα νεοελληνικής γλώσσας - Διδακτική προσέγγιση*. Τομέας Γλωσσολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο, 97-120.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1996δ). A propos de l'emprunt suffixal en grec moderne. *Cahiers de Lexicologie* 68, 1, 79-106.
- Andriotis, N. (1974). *Lexikon der Archaismen in Neugriechischen Dialekten*. Βιέννη: έκδοση της Αυστριακής Ακαδημίας Επιστημών.
- Κοπιδάκης, Μ.Ζ. (επιμ.) (1999). *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας* Αθήνα: ΕΛΙΑ.
- Προφίλη, Ο. (2001). Γλώσσα/γλώσσες στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση (ισχυρές και ασθενείς γλώσσες). Στο (επιμ.) Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδοροπούλου. *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: ΚΕΓ, 126-128.
- Ράλλη, Α. & Ραντοπούλου, Μ. (1999). Η σύνθεση στην ελληνική ως διαχρονικό φαινόμενο σχηματισμού λέξεων. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα - Πρακτικά της 19ης Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.* Θεσσαλονίκη, 389-403.
- Ραντοπούλου, Μ. (1999). Λέξεις με εσωτερικό μόρφημα κλίσης στην Ιλιάδα και την Οδύσσεια. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα - Πρακτικά της 20ής Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.* Θεσσαλονίκη, 479-490.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1941) *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*. Αθήνα: ΟΕΣΒ, 1978², Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Χατζιδάκης, Γ. (1905). *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 1. Αθήνα: Σακελλαρίου.